

АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ХІМІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена проблемі соціально-педагогічної профілактики хімічної залежності серед підлітків. Дано визначення хімічної залежності, адиктивної поведінки. Наведено основні результати дослідження схильності підлітків до вживання наркотичних засобів та причини, що її обумовлюють. Описано основні шляхи соціально-педагогічної профілактики хімічної залежності підлітків.

Статья посвящена проблеме социально-педагогической профилактики химической зависимости среди подростков. Дано обозначение химической зависимости, аддиктивного поведения. Приведены основные результаты исследования склонности подростков к употреблению наркотических веществ и причины, что их обуславливают. Описаны основные пути социально-педагогической профилактики химической зависимости подростков

На сучасному етапі розвитку та становлення українського суспільства особливе занепокоєння викликають **поширення хімічної залежності в молодіжному середовищі**, зниження віку, з якого починають вживати наркотичні засоби та психотропні речовини.

На жаль, проблеми, пов'язані із вживанням хімічних речовин, що викликають залежність, дуже поширились останнім часом. У нашій країні зловживання адиктивними речовинами (речовинами, що викликають залежність), набуло характер епідемії. Це потребує невідкладного втручання для зменшення шкоди від цього явища [1].

Адиктивна поведінка виникає в неповнолітніх у результаті вживання різних груп наркогенних речовин і характеризується наявністю зв'язаних з цим проблем. Тому основна увага при адиктивній поведінці неповнолітніх повинна спрямовуватись не на медичні, а на виховні заходи, оскільки головними чинниками, що спонукають підлітків до такої поведінки, виступають так звані педагогічні чинники ризику: конфлікти в сім'ї, гіпоопіка, низький рівень освіти в сім'ї (М.Я. Копит); низький культурний та освітній рівень батьків, нерівні методи виховання (О.Ф. Артемчук); неблагополучне виховання у сім'ї, педагогічна занедбаність (Б.С. Братусь); неблагополучні стосунки між батьками, їх низький

культурний рівень (Ю.П. Лисицин, П.І. Сидоров); відсутність контролю батьків за поведінкою дітей, святкування свят з батьками (О.І. Пилипенко); індивідуально-психологічні особливості особистості, негативний соціально-психологічний статус у колективі, недостатність переконливої, доступної інформації про наслідки наркотизації, типові поведінкові реакції підлітків (емансипація, групування з однолітками, опозиції, імітації, компенсації, стрес, незайнятість, відсутність пізнавальних інтересів (І.М. Пінчук, Н.П. Пихтіна).

Одним із надзвичайно важливих напрямків роботи соціального працівника сьогодні є популяризація серед дітей переваг здорового способу життя. Серед науковців, які досліджували цю проблему, Т.М. Титаренко, І.Д. Зверєва, Г.М. Лактіонова, Афанасьєв В.С., Гишинский Я.И., Рибокова Л. Н., Цеглин М. Г., Башкатов И.П., Пилипенко О.І., А.М. Панова, Е.И. Холостова.

Метою даної статті є висвітлення основних результатів дослідження схильності підлітків до хімічної залежності. Хімічна залежність – складна медична проблема в основі якої лежить адиктивна поведінка, як прояв вже існуючої залежності, а не її донозологічний період. Багаточисельні супутні або, такі, що є результатом адиктивної поведінки, патологічні прояви – токсикологічні, неврологічні, соматичні, психологічні, соціальні та інші – необхідно розглядати в певній супідрядності. Основний механізм формування залежності і її наслідків єдині як від алкоголю, так і від наркотичних речовин. Специфікою його прояву можна назвати більш короткий часовий відрізок формування залежності в наркомана (від моменту експериментування з психоактивним речовиною). Часто залежний чергує психоактивні речовини (спиртне, наркотики). Незважаючи на визначені відмінності у формуванні залежності, суть їхнього впливу на людину єдина. Так і єдині шляхи видужання хворих алкоголізмом і наркоманією.

Залежний – це людина, що не може свідомо контролювати вживання і, що не може відповідати за своє поведіння, після того як почне вживати [1].

Хвороба залежності складається з двох елементів: психологічної залежності, що приводить до того, що наркоман/алкоголік не уявляє собі життя без вживання і фізіологічної чутливості. Незважаючи на те, що кожне уживання викликає усе більше проблем зі здоров'ям, родиною, що оточують, законом залежна людина вживає знову і знову.

Саме дивне те, що незважаючи на очевидні симптоми сам наркоман/алкоголік майже до кінця не вірить, що він хворий.

Залежність відноситься до особливої групи захворювань, де заперечення хвороби, її симптомів, є проявом захворювання.

Для позначення будь-яких фактів поведінки стосовно адиктивних речовин у сучасній науці вживається термін адиктивна поведінка (від англ. addiction – пристрасть, пагубна звичка, схильність до чогось), ним позначається весь спектр поведінкових феноменів, спрямованих на вживання (використання) якогось агента, спроможного викликати залежність. Адиктивна поведінка визначається як "зловживання різноманітними речовинами, які змінюють психічний стан, включаючи алкоголь і паління тютюну, до того, як від них сформувалася фізична залежність... мова йде не про хворобу, а про порушення поведінки... вітчизняні дослідники поширили цей термін і на випадки без індивідуальної психічної залежності" [3]. Ще вона визначається як "одна з форм деструктивної поведінки, що виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій" [2].

Ми вважаємо доцільним при аналізі наркотизму розглядати адиктивну поведінку як вживання адиктивних речовин. Останнім часом термін адикція часто вживається як рівнозначний залежності, припускаючи усі фізіологічні і психічні симптоми, котрі виникають при тривалому вживанні адиктивних речовин. Це зростання толерантності до засобу, яким зловживають, постійна занепокоєність тим, як його дістати й ужити, незважаючи на передбачення пагубних наслідків, а також повторні зусилля припинити зловживання без помітного успіху й ін. [4]. Суб'єкт адиктивної поведінки позначається терміном "адикт", як залежна людина, (в англ. addict – це наркоман).

Дослідницька робота проводилась у два етапи. На першому етапі визначався наявний рівень схильності до вживання наркотичних засобів та причини, що його обумовлюють. На другому етапі, на основі виявлених причин наркоманії, вікових особливостей, наслідків виникнення наркотичної залежності, визначалися та обґрунтовувалися ефективні методи протидії наркоманії серед неповнолітніх.

Результати дослідження показали, що регулярно вживають наркотики 3% респондентів; з'ясувалося, що причиною першого вживання наркотиків є спроба зняти стрес (10%), бажання спробувати (27%), вплив компанії (37%), а також серед 7% респондентів з'ясувалося, що причиною може бути бажання стати старшим, бажання нових відчуттів та інші; більшість респондентів вважають, що наркотики – це зло, якого важко позбутися.

Всі респонденти погодились з тим, що наркотики мають згубну дію на організм людини.

Визначаючи вікові межі першого вживання наркотичних речовин, тобто відповідаючи на запитання "У якому віці вперше спробував

наркотик?", ми отримали результати, які показали, що в чотирьох опитуваних перший досвід вживання наркотиків припадає на 11 років (6 %). У віці 12–14 років інтерес до наркотиків згасає, і знову зростає в 16–17 років – 2 дітей (6%). Такі дані свідчать про омолодження наркоманії та обумовлюють необхідність здійснення первинної профілактики, починаючи ще з молодшого шкільного віку, з метою недопущення поширення цього негативного явища серед учнівської молоді. Серед поширених наркотиків, які вперше спробували респонденти, такі: марихуана, гашиш (6%), транквілізатори (3%) і майже 3% опитуваних не знають, що саме вони вживали.

Серед чинників, які сприяли вживанню наркотиків, підлітки назвали: цікавість (6 % хлопців і 3% дівчат), бажання зазнати приємних відчуттів (6% хлопців і 3% дівчат); серед інших – стреси, надлишок вільного часу та грошей, бажання "політати", розслабитись, "бути такою, як усі". Ставлення до наркоманії суперечливе, у багатьох дітей спостерігається захоплення та цікавість, у деякого виникають негативні емоції, такі як осуд, ненависть. У більшій частині проблема взагалі не викликає ніяких емоцій, спостерігається повна байдужість до осіб, які вживають наркотичні засоби.

Експериментальне дослідження ставлення підлітків до проблеми наркоманії показало, що в загальноосвітній школі на сьогодні є школярі, які спробували наркотики; підтверджено доцільність проведення первинної профілактики серед молодших школярів, щоб не допустити вживання наркотичних речовин.

Проблема хімічної залежності серед молоді - це питання особливо важливе з багатьох причин.

Навіть одноразова спроба наркотику підлітком до п'ятнадцяти років сильно збільшує ризик споживання в подальшому.

Вживання наркотиків заважає становленню особи молодої людини, її емоційному і соціальному розвитку, навчанню і кар'єрі.

Наркоманія веде до різних видів протизаконної діяльності.

Наркотики в організмі підлітка метаболізуються гірше, ніж у дорослих, і тому спричиняють значно більшу шкоду здоров'ю.

Існує багато ознак, за якими уважні дорослі можуть здогадатися, що дитина почала приймати наркотики. На жаль, дорослі або зовсім не помічають їх, або, розуміючи, що з дитиною щось не те, не допускають думки про наркотики. Хоча навіть один, а тим більше, декілька перелічених нижче симптомів повинні насторожити: зниження успішності, часті пропуски уроків, конфлікти в школі, відчуження, часта відсутність вдома

Наркоманія - це не проблема, яка стосується здоров'я окремих членів суспільства, наркоманія - це проблема всього суспільства в цілому. Вона стосується навіть людей, які зовсім не вживають

наркотиків. Важко підрахувати, у що обходиться суспільству ліквідація наслідків злочинів, здійснених у стані наркотичного сп'яніння, витрати на боротьбу з наркотиками, утримування правоохоронних органів.

Одним із найважливіших завдань сьогодення є зниження рівня наркоманії. Заходи, що пропонуються для цього, надзвичайно різноманітні і варіюють від застосування військової сили до повної легалізації всіх наркотичних засобів. Деякі спеціалісти вважають необхідним обмежити доступність наркотиків. Але ефективні способи боротьби з наркоманією і її попередження ще не розроблені.

Згідно з проведеними інтерв'ю у підлітковому середовищі **серед шляхів боротьби проти наркоманії** респонденти називали: посилення пропаганди шкідливості наркоманії серед молоді, створення пропагандистських центрів, належні соціально-економічні умови, не контактувати з сумнівними людьми і компаніями, лікування наркоманів, і особливо виділяли - створення місць для проведення вільного часу підлітків тощо.

Особливо актуальною для вирішення соціально-педагогічних проблем, попередження яких є простішим, ніж подолання їх негативних наслідків, є **соціально-педагогічна профілактика**. Термін "профілактика" (з грец. – попередження) – це комплекс науково-обґрунтованих і своєчасно застосованих дій, спрямованих на попередження вживання наркотичних засобів підлітками, виникнення пов'язаних з цим психологічних, соціокультурних відхилень. **Соціально-педагогічна профілактика** – це система форм, методів, засобів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку підлітків, яка сприятиме прояву їхньої активності в різних видах соціально значущої діяльності.

Профілактична робота з підлітками, насамперед, припускає науково – обґрунтовані та своєчасно здійснені дії, спрямовані на: запобігання можливим фізичним, психологічним чи соціокультурним колізіям в окремих дітей і дітей груп ризику; збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я дітей; сприяння дітям у розкритті їхніх внутрішніх потенціалів.

Залежно від вибору об'єкта впливу виділяють такі типи соціально-педагогічної профілактики:

1. Загальна профілактика – охоплює школярів певної вікової групи в загальноосвітньому навчальному закладі та спрямована на подолання найбільш загальних, універсальних факторів і причин уживання наркотичних засобів.

2. Спеціальна профілактика – орієнтована на підліткові групи, котрі знаходяться в умовах, які підвищують імовірність загострення цієї проблеми (підлітки групи ризику).

3. Індивідуальна профілактика – спрямована на окремих підлітків з метою подолання специфічних для них проблем.

Залежно від того, на якому етапі розвитку проблеми та її впливу на підлітків проводяться профілактичні заходи, виділяють такі види соціально педагогічної профілактики: первинна, вторинна й третинна. Первинна спрямована на попередження проблеми задовго до можливого моменту її виникнення, на створення сприятливих умов розвитку, навчання, виховання, адаптації підлітка до умов навчального закладу. Вторинна або рання профілактика ґрунтується на результатах діагностики соціальної ситуації розвитку конкретного підлітка, і є як індивідуальною, так і колективною в плані корекції системи його життєдіяльності. Третинна профілактика – це цілеспрямована діяльність з метою попередження переходу відхилень у поведінці у важковиховуваність. Третинна профілактика містить заходи, які проводяться з підлітками, котрі мають відхилення в поведінці та спрямована на попередження несприятливих їх наслідків.

У профілактиці наркоманії вченими виділяється два види: загальна та індивідуальна.

Загальна профілактика наркоманії – комплекс заходів щодо виявлення причин, які породжують протиправне діяння, і умов, що сприяють здійсненню правопорушень, з подальшим їх усуненням з метою формування вільного від наркотиків суспільства.

Основними напрямками загальної антинаркотичної профілактики в навчальних закладах мають бути:

упровадження інноваційних методик профілактики наркоманії та ВІЛ/СНІДу з метою формування здорового способу життя підлітків та вміння чинити опір негативному тиску однолітків;

виявлення серед молоді лідерів, які за принципом "рівний-рівному" могли б інформувати своїх однолітків, проводити з ними семінари, круглі столи, тренінги;

проведення навчальних ігор та вправ з метою розвитку у дітей навичок спілкування, уміння працювати в групі, планувати свій день, тиждень, місяць, рік тощо.

Індивідуальна профілактика наркоманії – сукупність заходів впливу на окрему особу з метою недопущення зловживання нею наркотичними засобами і психотропними речовинами з використанням правових, соціальних, психологічних, медичних та інших методів впливу.

Завдання профілактичної роботи: сприяти усвідомленню та засвоєнню дітьми загальнолюдських цінностей;

навчити дітей методів вирішення життєвих проблем, подолання стресу та зняття напруження без уживання психоактивних речовин;

інформувати дітей про психоемоційні, фізіологічні, соматичні та соціальні наслідки вживання психоактивних речовин;

формувати у дітей психосоціальні та психогігієнічні навички прийняття рішень, ефективного спілкування, критичного мислення, опору негативному впливу однолітків, управління емоціями, у тому числі – у стані стресу;

довести до усвідомлення дітей переваги відмови від уживання психоактивних речовин;

сформувати настанову на ведення здорового способу життя;

підняти самооцінку дітей.

В профілактичній роботі соціальні працівники віддають перевагу масовим та груповим формам роботи, і значно менше індивідуальному підходу щодо соціально – психологічної допомоги дітям з девіантною поведінкою. Дуже важливо пам'ятати, що результативність профілактики хімічної залежності залежить від знання причин, які її зумовлюють.

Доцільним є систематизація та доповнення знання причин адиктивної поведінки на особистісному рівні, що допоможе шукати відповідні соціально – педагогічні умови, які поступово приведуть підлітка у нове соціальне середовище, здатне позитивно впливати на його соціальне становище.

Оскільки у кожному конкретному випадку методологія попередження наркотизму повинна розроблятися з урахуванням реально існуючих місцевих умов і одночасно відповідати умовам універсальності, то кінцевою метою розробки подібної методології є **соціальна технологія профілактики хімічної залежності**, що приводить до поліпшення наркотичної ситуації (у країні або конкретному регіоні).

Суспільство завжди прикладає багато зусиль в боротьбі з небажаними формами людської поведінки з метою збереження порядку та стабільності. Сукупність засобів і методів впливу суспільства на небажані форми відхиленої поведінки з метою їх усунення або мінімізації і приведення в відповідність з соціальними нормами визначається як соціальний контроль. Тому соціальні технології профілактики та корекції адиктивної поведінки безпосередньо пов'язані з технологіями соціального контролю.

Виходячи зі сказаного, нами розроблено систему соціально-педагогічних заходів профілактики хімічної залежності серед підлітків. Така система передбачає проведення заходів на теми, присвячені вивченню ставлення досліджуваних до вживання хімічних речовин, профілактиці вживання наркотиків, тютюнопаління, алкоголю, стимулювання їх до здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Бабаян Э. А., Гонопольский М. Х. Учебное пособие по наркологии. – М.: Медицина, 1981. – 304 с.
2. Вилкс А.Я. Наркотизм среди молодёжи. // За здоровый образ жизни (борьба с социальными болезнями). – М.: Институт социологии АН СССР, 1991. – Кн. 1. – С. 73–85.
3. Габиани А. А. Наркотизм (конкретно-социологическое исследование по материалам Грузинской ССР). – Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1977. – 46с.
4. Зейгарник Б.В., Братусь Б.С. Очерки по психологии аномального развития личности. – Л.:ЛГУ, 1980. – 242 с.

The article is sanctified to the problem of socially-pedagogical prophylaxis of chemical dependence among teenagers. Denotation of chemical dependence, аддиктивного behavior is Given. Basic results over of research of inclination of teenagers are brought to the use of narcotic substances and reason, that they are stipulated. The basic ways of socially-pedagogical prophylaxis of chemical dependence of teenagers are described.

Отримано 25.2. 2012

УДК 37.013. 42:06.011:061. 213

Л.І. Романовська

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТЯЧОГО РУХУ

У даній статті розглядається проблема розробки і створення системи соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань. Особлива увага приділена змісту загальнодержавної програми соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих спілок. Розвивається ідея секторальної структури соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань на різних рівнях.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, дитячі громадські об'єднання, загальнодержавна програма соціально-педагогічної підтримки.